

Franko MIROŠEVIĆ  
Zagreb, Papova 10/II kat  
frankomirosevic@net.hr

UDK: 94(497.5)  
Prethodno priopćenje  
Preliminary report  
Primljeno: 16. rujan 2024.

## KRIŽARI U SAVSKOJ BANOVINI 1930. - 1934.

U svjetlu dokumenata u Hrvatskom državnom arhivu

### SAŽETAK

Autor u ovom radu opisuje događaje vezano za djelovanje križarskih organizacija u Savskoj banovini od osnutka Velikog križarskog bratstva i Velikog križarskog sestrinstva, od 1930. do 1934. godine. Ovaj rad uz uvod, sadrži analizu izvještaja sreskih načelstva o djelatnosti križarskih organizacija po godinama od 1930. do kraja 1934. Izvještaji sadrže uglavnom onaj dio djelatnosti, kojom se križarska organizacija nije trebala baviti, jer nisu bila utvrđena njihovim pravilima, bila su svjetovna, a ne religiozna. S obzirom na navedeno, organi državnog nadzora takvu su djelatnost zabranjivali i izricali globe i ostale kazne, od zabrane rada udruženja, a vođama su izricane novčane globe i ostale kazne pa i zatvor, odnosno lišenje slobode.

KLJUČNE RIJEČI: *Križari, križarska udruženja, crkva i crkvena organizacija, sresko načelstvo, sreski načelnik, Kraljevska banska uprava Savske banovine - odjel za državnu zaštitu, Okružni inspektorat*

### Uvod

Novi režim koji je kralj Aleksandar uveo u državi predstavlja značajnu prekretnicu u političkom sustavu dotadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, jer su nakon kraljevih akata izvršene osjetne promjene u cjelokupnom društveno - političkom životu zemlje. Umjesto parlamentarizma

uvodi se kraljeva diktatura, zabranjuje se rad političkih stranaka, raspušta se Narodna skupština, ukida se Vidovdanski ustav. Nositelji navedenog režima su kraljev dvor na čelu s kraljem Aleksandrom i njima odani ljudi. „Proglasom 6. siječnja 1929. kralj Aleksandar uveo je novi sustav vlasti, svojim *Manifestom* kojim je obznanio da između njega i naroda ne smije biti posrednika.“<sup>1</sup> Za kralja je posrednik bila Narodna skupština i političke stranke. Kraljeva se vlast temeljila na integralnom jugoslavenstvu i državnom unitarizmu. Taj je sustav vlasti omogućavao kralju apsolutnu vlast. Vlada na čelu s generalom Petrom Živkovićem, koji u državi uvodi teror, odmah nakon uspostave novog režima vladanja. Progone se svi protivnici nove vlasti. Najviše oni koji su se suprotstavljali službenoj državnoj proklamaciji o jugoslavenskoj nacionalnosti kojom se ne priznaju pojedine nacionalnosti - unutar države. Osobe koje su izražavale pripadnost hrvatskoj, srpskoj i slovenskoj naciji smatrane su antidržavnim elementima, što se strogo kažnjavalo. „Čitav sustav policijske i žandarske vlasti bio je angažiran u obrani apsolutizma, centralizma i jugoslavenske nacije. Režim uspostavljen 6. siječnja 1929. Imao je osnovni cilj slomiti svaki pokret koji teži za afirmacijom nacionalne individualnosti.“<sup>2</sup>

Prve mjere diktature donesene su 6. siječnja 1929. kada je ukinut Vidovdanski ustav, raspušta se Narodna skupština i političke stranke. Druga faza uvođenja diktature bile su mjere donesene 3. listopada 1929. kada se mijenja ime države u Kraljevina Jugoslavija i uvodi nova teritorijalna podjela države. Umjesto o oblasti, država se administrativno dijeli na banovine. Na kraju se donosi više zakona kojima je kralj Aleksandar učvrstio i legalizirao svoju apsolutističku vlast u državi. Donesenim zakonima kralj je stvorio u izvršnim, organima vlasti osnovne preduvjete za realizaciju svoje zamisli, da on u državi bude samovladar. „Zakoni su bili kruti i nesmiljeni, pa je svaki pokušaj političkog djelovanja bio unaprijed osuđen na propast i neuspjeh.“<sup>3</sup> Iako su uvođenjem apsolutizma sve političke stranke stavljene izvan zakona, čime im je bila onemogućena svaka politička djelatnost, stranke su ipak pronašle načine kojim su uspjele održavati kakve takve veze sa članstvom da im aktivnosti posve ne zamre. „Kraljev apsolutizam u Hrvatskoj utječe na integraciju cjelokupnog političkog života oko Hrvatske seljačke stranke (HSS), kojoj prilazi Hrvatske federalistička seljačka stranka (HFSS) na čelu s Antom

<sup>1</sup> Franko Mirošević, *Hrvatska seljačka stranka u Moslavini 1905.- 1941.*, Zagreb 2021., 250.

<sup>2</sup> Isto.

<sup>3</sup> Isto, 251.

Trumbićem. HSS u to doba i dalje surađuje sa Samostalnom demokratskom strankom (SDS), najjačom srpskom političkom strankom u Hrvatskoj, kojoj je na čelu bio Svetozar Pribićević.

Banovine su u novoj administrativnoj podjeli države bile podijeljene na srezove (kotare) i općine. Na čelu sreza bio sreski načelnik koji je u njemu imao apsolutnu vlast kao osoba odana kralju. Svojim djelovanjem, sreski načelnici, čuvali su novi poredak u državi, slali Kraljevskoj banskoj upravi izvješća o stanju u srezu. Osim stalne veze s banom i banskom upravom, sreski načelnik je izvještavao i okružnog inspektora i Ministarstvo unutrašnjih poslova, odjel za državnu zaštitu. Unutar banovine surađivao je komandom žandarmerije i policijom.

### Pravilnik o osnivanju crkvene organizacije zvane Križari

Iz izvješća sreskog načelnika u Krku kojeg je uputio Okružnom inspektoratu u Ogulinu 28.1.1930. se prvi se put u dokumentima obavještava Kraljevska banska uprava, odjel za zaštitu države o *Pravilima* za rad križarskih organizacija. Navedena Pravila po svemu sudeći izradila je krovna križarska organizacija pod naslovom Veliko križarsko bratstvo i sestrinstvo u Zagrebu. U prvom članu tog Pravilnika piše da su Križari rimokatolička crkvena organizacija. Za izvršenje svoje vjerske misije i težnje, križari su dio velike svjetske crkvene organizacije Apostolstva molitve. Za svoje djelovanje trebaju samo dopuštenje crkvene organizacije. Od Apostolstva molitve imaju oproste i povlastice, knjige i slično.<sup>4</sup> U članku 2 Pravilnika utvrđuje se svrha križarske organizacije. U njoj se utvrđuje da se Križari, što uže sjedinjuju s Kristom u načelima, euharistiji i radu za pobjedu križa Kristova, i to u vlastitom posvećenju obrazovanju i životu, te djeluju da se cijelo ljudsko društvo preporodi u obnovi i spasu u znaku križa.<sup>5</sup> U članku 3 Pravila utvrđuje se svrha udruživanja križara koji se udružuju u svim mjestima u križarska bratstva i križarska sestrinstva. Uvjeti da osoba može biti pripadnik križarske organizacije bili su slijedeći: da su prožeti duhom euharistije, žrtve i apostolata, da bar jednom mjesečno zajednički pristupaju svetoj pričesti, da sudjeluju,

<sup>4</sup> Hrvatski državni arhiv (HDA), Grupa VII, kutija 18, fond Križari, inv. br. 1028. Kad je riječ da su Križari dio velike svjetske crkvene organizacije treba reći da se to odnosi na *Katoličku akciju* koju je pokrenuo papa Pio XI. Enciklikom *Ubi arcano* još 1922. Bio je to novi oblik udruženja katolika unutar koje djeluju samo laici, dakle nisu mogli biti pripadnici klera u tim udruženjima, ali su ta udruženja djelovala po uputama episkopata, dakle biskupa i nadbiskupa. Novo u djelovanju ove laičke organizacije je i to da je imala izrazito vjersko moralnu svrhu.

<sup>5</sup> Isto.

u općem molitvenom zajedništvu, prikazujući svoj rad molitve i trpljenja prema nakanama apostolata molitve, da barem svake druge godine obave duhovne vježbe, po mogućnosti u zatvorenom, da budu temeljito obrazovani u pravom kršćanskom znanju i da sudjeluju sastancima, sijelima, tečajevima i predavanjima, te da svi članovi rade kako bi obnovili u Kristu svoju okolinu i društvo (posvetom obitelji, presvetom Srcu, borbom protiv kletve i psovke, širenjem katoličkog obrazovanja i katoličke svijesti. priređivanjem javnih priredbi, izdavanjem glasila, priručnih knjiga i slično. U članku 4 Pravila je utvrđeno, da svaki katolik koji želi sudjelovati u radu i misiji Križara može postati članom ako bude primljen u Mjesno križarsko bratstvo (sestrinstvo), a uživa sva prava Velikog križarskog bratstva (sestrinstva). Križar može prestati biti član križarske organizacije koji ili dobrovoljno istupa ili ga isključi mjesna organizacija ili križarska zajednica jer nije radio u križarskom duhu. Križari se organiziraju u Velikom križarskom bratstvu u Zagrebu, koja svoje članove okuplja u mjesnom križarskom bratstvu. Križarice čine Veliko sestrinstvo koje svoje članice okuplja u mjesnom križarskom sestrinstvu. Na čelu Velikog križarskog bratstva stoji vrhovno starješinsko vodstvo s Velikim vijećem. Sve duhovne starješine križara vrše svoju službu i imaju prava mjesnih, odnosno biskupijskih upravitelja Apostolske molitve. Duhovnog starješinu imenuje Ordinarij prema statutima Apostolstva molitve. On se brine da se religiozna i moralna svrha izvršava. Veliko vijeće čini uz duhovnog starješinu i članovi mjesnih križarskih bratstava (sestrinstva), a sastaju se redovito svake dvije godine ili izvanredno kad ga sazove vodstvo Velikog križarskog bratstva o svom zaključku ili na zahtjev ¼ mjesnih bratstava (sestrinstva). Na čelu mjesnog križarskog bratstva (sestrinstva) bio je duhovni starješina i mjesno vodstvo. Duhovni starješina bio je upravitelj Apostolata molitve. Upravne i ostale poslove obavljalo je mjesno križarsko vodstvo koje se sastojalo od vođe, zamjenika vođe, bilježnika, gospodara, knjižničara, vođe malih križara te pročelnika. Križare i križarsku organizaciju mogu nadzirati samo crkvene oblasti po ustanovama koje vrijede za Apostolat molitve. Ovaj posljednji članak križarskog Pravilnika policija i žandari kao i sresko načelstvo nisu poštivali jer su uvidjeli da se mjesna križarska bratstva ne pridržavaju pojedinih odredaba vlastitog Pravilnika pa je zato dolazilo do sporova. O uzrocima sukoba i mjerama koje će vlast poduzimala vidjet će se iz izvještaja sreskih načelstva i žandarmerijskih stanica.<sup>6</sup> Pokretač i duša Hrvatskog katoličkog pokreta

<sup>6</sup> Isto, Pravila crkvene organizacije Križari od siječnja 1930., inv. br. 1029

(HKP) bio je krčki biskup Antun Mahnič. Vidjevši da je val liberalizma, koji je nastojao vjeru istisnuti iz javnog života, počeo snažno zapljuskivati Hrvatsku, Mahnič podiže svoj glas riječima: *Sve se organizira. Organiziraju se masoni, socijalisti, slobodnomisljoci, organizirajmo se i mi*.<sup>7</sup>

### Izvještaji organa vlasti o stanju u mjesnim, križarskim organizacijama 1930.

Prve vijesti o djelovanju križarskih organizacija u Savskoj banovini, upućene su iz grada Krka koji je upućen Okružnom inspektoratu u Ogulinu. Sreski načelnik informira nadležni inspektorat da je primio Pravila crkvene organizacije Križari i da ih prime na znanje. Načelnik ujedno informira inspektorat da je u gradu Krku osnovana crkvena organizacija Križari te ujedno naglašava da je to crkvena organizacija koja pripada velikoj crkvenoj organizaciji Apostolstva molitve, koja broji oko 20.000.000 članova, kojoj pripadaju i naša Djevojačka društva Srca Isusova. Iako se u Pravilima navodi da je svrha crkvene organizacije duhovne prirode neke odredbe Pravila upućuju da će se križari baviti i svjetovnim pitanjima, pa bi pritom dolazila i pod nadzor svjetovne vlasti. Ta djelatnost tvrdi načelnik sreza Krk, slični Orlovskoj organizaciji koja se bavila gimnastikom, što se u križarskim Pravilima ne nalazi.<sup>8</sup>

Drugi izvještaj iz Krka koji je krčki načelnik poslao Okružnom inspektoratu sadrži prve primjedbe na rad Križara u mjestu Omišlju. Naime, žandarmerijska stanica u Krku opaža da: “pop Grgo Fugošić, župnik i Omišlju vrbuje članove za društvo Križara između školske djece za vrijeme nastavnog sata Vjeronauka”.<sup>9</sup> Djeca koju je župnik vrbovao bili su članovi *Sokola Kraljevine Jugoslavije*. Tom prilikom im govori da ako ostanu u društvu Sokola Kraljevine Jugoslavije „da neće ići u Kraljevstvo nebesko”.<sup>10</sup> U obavijesti sreskog načelnika upravitelju Državne osnovne škole Omišalj se navodi i

<sup>7</sup> Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, str. 433. Šanjek tvrdi da je Mahnič poticao osnivanje katoličkih društava za duhovni preporod naroda, osniva Hrvatsku čitaonicu i propagira Inicijative papa da se u najširim slojevima katoličkih vjernika, posebno među intelektualcima oblikuje svijest o njihovoj ulozi u životu Katoličke crkve. Ta djelatnost našla je na plodno tlo i u Hrvatskoj.

<sup>8</sup> Isto, godine 1923. Osnovano je Orlovstvo, prvi masovni katolički pokret u Hrvatskoj. Ta se organizacija vezuje uz svečane nošnje i tjelovježbu, gimnastičke nastupe i sletove. Po mišljenju dr. Ivana Merza, jednog od čelnika, tog pokreta: *Hrvatsko orlovska nije samo nekakva gimnastička organizacija, već je ono jedan katolički prosvjetni omladinski pokret, koji ima u svom programu i tjelesni odgoj omladine, a do u tančine provodi smjernice koje Sveta Stolica daje tzv. Katoličkoj akciji* (Nagy: *Tko je Ivan Mewrz*, Zagreb, 55). Orlovska organizacija prestala je djelovati s uvođenjem diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929.

<sup>9</sup> Isto, Načelstvo sreza Krk, pov. br 475, od 22.4.1930.

<sup>10</sup> Isto, obavijest sreskog načelnika, upravitelju državne osnovne škole, br. 476/ 1930. Od 24.4.1930.

upozorenje upravitelju da nastavnicima tu vijest prenese „da budno bdiju da se ovako što u toj školi ne ponovi“.<sup>11</sup> Sresko načelstvo Krk javlja Okružnom inspektoratu da je bivši predsjednik Orlovskog saveza Ivan Protulipac stigao 18.4.1930. iz Krka u Bašku, u društvu studenta Ivana Markočića. U Baškoj su ostali jedan dan i uputili se na Rab. U Baškoj su se sastali s bivšim članovima Orlovskog društva Vinkom Dujmovićem i Jakovom Galjanićem. Razmatrali su mogućnost osnivanja križarske organizacije u Baškoj. Vezano uz navedeno Protulipac i Markovčić razgovarali su i s kapelanom u Ivanom Šparožićem, koji im je odgovorio da će o tome razmisliti. Očito je vodstvo bivše organizacije Orlova uvidjelo da umjesto Orlova treba razmišljati o osnivanju organizacije koja će zamijeniti zabranjene Orlove. Među dokumentima o djelovanju križara nalazi se dokument pod naslovom Križari s datumom 26.3.1930. napisan u Senju. Na njemu nije naznačeno kome pripada i kome se šalje. Po sadržaju moglo bi se zaključiti da je pisan u Senjsko-modruškoj biskupiji. Tekst je zanimljiv jer objašnjava budući rad Križara. Evo što se u tom dokumentu konstatira: „Od časa kada je po državnoj vlasti zabranjeno djelovanje orlovske organizacije, ukazala se preko potreba jedne crkvene organizacije u kojoj bi se mladež obojenog spola izlagala zdrava načela u vjerskom čudorednom pravcu i pružala smjernice za praktično njihovo primjenjivanje u životu. Da se doskoči ovoj potrebi mnogi su već biskupi odobrili za područje u svojim dijecezama pravila križara veliku katoličku omladinsku organizaciju i koja je razvijena i poznata u cijelom svijetu, a svrha joj je isključivo religiozna. Ova organizacija ide za tim, da članovi sjedinjeni s Kristom u načelima i u životu i u Euharistiji rade za pobjedu križa Kristova. I to „vlastitim posvećenjem i životu, a onda da djeluju živo i na tom da se njihova okolina preporodi i obnovi u Kristu“.<sup>12</sup>

U daljnjem dijelu spomenutog dokumenta se navodi sljedeće: „Kad uočimo prilike u našim dijecezama jasno nam je svima da je korisno i potrebno da se u svim župama osnuje organizacija križara. Nema sumnje da će se ova organizacija nastojanjem dušobrižnika i vjeroučitelja lijepo razvijati i kod nas to više, što se u nju kao strogo vjersku i crkvenu organizaciju može primati i đačka omladina prema propisima pravilnika o vjerskoj nastavi u školama.“<sup>13</sup> Tekst dokumenta završava sljedećim zaključkom: „Povodom toga odobravam pravila Križara za područje biskupije senjske i modruške te apostolske

<sup>11</sup> Isto.

<sup>12</sup> Isto, „Križari“, 26.3.1930.

<sup>13</sup> Isto

administrature i to one što ih je za zagrebačku biskupiju odobrio 13.2. t.g. preuzvišeni nadbiskup dr. Antun Bauer.“<sup>14</sup>

Za provedbu organizacije Križara pružaju se sljedeće upute:

1. „Dušobrižnici i katehete neka si odmah nabave pravila i upute za osnivanje križara kod župnog ureda sv. Marije u Zagrebu.
2. Čim budu izvršene sve pripreme za osnutak organizacije Križara družbenici će prema crkvenim propisima zatražiti od ordinarija ispravu kojom će osnovati križarsko udruženje. Čim stigne zatražena isprava (dekret), moći će se započeti s djelovanjem.
3. Prije nego započne s djelovanjem, vođe će „mjestne organizacije križara priopćiti nadležnom sreskom načelniku, odnosno u gradovima gradskom poglavarstvu osnutak organizacije i naglasiti, da je ovo crkvena organizacija odobrena od nadležne duhovne oblasti, a pravila da je uzeo na znanje ministar pravde. Prema tome nije potrebno tražiti kakovu dozvolu ili dostavljati na uvid pravila“.<sup>15</sup>
4. Ako bi nastupile kakove nepravilne neka se podnese iscrpni izvještaj Ordinarijatu.
5. Sva crkvena društva, pa prema tome i križarska mogu „upriličavati priredbe, predstave, zabave, itd. Prema policijskim propisima, dosta je da se takav javni nastup najavi policiji“.<sup>16</sup>
6. Upozorenjem da valja apsolutno izbjegavati svaku tjelečevu i sav rad ograničiti na prosvjetno religiozno polje. U slučaju kakvog prigovora neka se jasno *naglasiti*, da je križarsko udruženje isključivo crkvena organizacija.<sup>17</sup>

Iz navedenog se zaključuje da je navedeni tekst korektan i da su granice ingerencije navedenim Pravilima jasno određene između crkvene i svjetovne vlasti. Jedino nije jasno utvrđeno u kojem i čijem prostoru križarska organizacija mogla izvoditi svoju djelatnost (sastanci, priredbe, zabave, predavanja). Vlast je smatrala da se navedeno moglo izvoditi samo u crkvenom prostoru, a ona se u tim prostorima nije održavala nego u privatnim, dakle javnim. Sporne su bile značke, zastave i uniforma križara, ali i mnogi sadržaji nastupa križara nisu bili religiozni već svjetovni.

<sup>14</sup> Isto

<sup>15</sup> Isto

<sup>16</sup> Isto

<sup>17</sup> Isto, u Senju, 26.3.1930.

Dokumenti vezani za događaje u Košljunu pokazuju da su križari prešli granicu određenu njihovim Pravilima. Naime, na otoku Košljunu od 6. do 15.7.1930. organizirani su seminari za križarsku omladinu. Program je bio prezentiran nadležnoj vlasti na koji nije imala prigovor.<sup>18</sup> Na navedenom seminaru bilo je oko 100 sudionika. Međutim, sporan je bio izlet u Vrbnik, gdje su izletnici posjetili Knjižnicu u Vitezovićevu domu. Izlet nije prijavljen nadležnim vlastima. Evo što o tom izletu izvještava žandarmerijska stanica u Vrbniku: „12. 7. 1930. su pripadnici križara posjetili Knjižnicu, jedan od njih upisao je u knjigu sjećanja sljedeće: „Jer su naša srca složna bratska, Spas od bijede, ropstva od nas čeka Crkva i Hrvatska“.<sup>19</sup> Tekst je državna vlast smatrala protudržavnim radom i provela istragu, tvrdeći da križari pod plaštem skrivaju političke papke i to protudržavne.“<sup>20</sup> Uz navedeno je ocijenjeno da je školska omladina u vjerskim društvima izložena kvarenju i lošim političkim utjecajima što se ne bi smjelo križarima tolerirati, nego bi „svaku njihovu djelatnost definitivno trebalo zabraniti, jer je za državu pogibeljna“.<sup>21</sup> Istragom je utvrđeno da je *zabilježeni distih* u Knjižnici napisao Vlado Kunić, a ne Ante Jurović, što je policiji Kunić i priznao. Vezano uz navedeno Kunić je sreskom načelniku u Krku napisao opširan odgovor u kojem negira da se križari bave politikom. U njemu Kunić tvrdi da: „Križari nijesu niti mogu biti ikako politička organizacija bilo aktivno bilo da podupiru ma kakvu političku organizaciju“. Križarima je dakle svrha i cilj da „međusobnim samo posvećenjem i samo odgajanjem koriste primjenjujući katolička načela ljubavi i pravednosti svuda sebi i svojoj okolini i svojim bližnjima.“<sup>22</sup> Negirajući da se križari bave politikom, sreskom načelniku u Krku piše sljedeće: „U drugom redu g. sreski načelnice i Vi sami kao katolik dobro znadete, da Crkva naučava i traži od svojih vjernika da se svuda vlast poštiva i da se njene zapovijedi, dok se ne kose sa Crkvom imaju imperativno vršiti. To se izričito temelji, kako znadete na sv. Pismu jer nema vlasti da nije od Boga. Većina se treba pokoravati Bogu a ne ljudima“.<sup>23</sup> Iz ovdje iznesenog proizlazi jasno kako se jedino meritorno

<sup>18</sup> Isto, Sresko načelstvo Krk br-892/1930., Predmet: Križari na Košljunu 17.7.1930. - Okružnom inspektoratu u Ogulinu. Evo jednog dijela programa seminara - „Religiozni i srednjekovni pokreti i njihove vrline“, „Aplikacija historijskih religioznih pokreta“, „Religiozna izobrazba katoličkih đaka“, „Duhovni ideali katoličkih đaka“, „Duhovni uzor“, „Katolička mladež i duhovne vrline“. Na seminaru u Košljunu bili su đaci i studenti iz Osijeka, Đakova, Karlovca, Gospića, Zagreba, Baške, Vukovara, Zemuna, Senja, Križevaca, Čakovca, Varaždina, Splita, Šibenika, Krka, Omišlja, Sarajeva, Banja Luke, Vrbnika, Paga, ukupno njih 127.

<sup>19</sup> Isto

<sup>20</sup> Isto

<sup>21</sup> Isto. Istragom je utvrđeno da je spomenuti tekst Vlado Kunić, napisao student prava.

<sup>22</sup> Isto, Sresko načelstvo u Krku br. 936/1930, 23.7.1930. Predmet: „Križari na Košljunu protudržavni rad - Okružnom inspektoratu u Ogulinu od 23.7.1930.

<sup>23</sup> Isto

može i mora tumačiti moj *distih*.<sup>24</sup> Svaku riječ iz *distiha* Kunić je obrazlagao kršćanskim načelima. Za riječ *Hrvatska* kaže: „Mnogo puta dnevno naći ćete u *Novostima* i drugim listovima istu riječ u istom značenju, pa se nitko ne brine za to. A mi hrvatski katolici djelujemo na teritoriju na kojem se govori hrvatskim jezikom. Eto radi toga sroka bratska Hrvatska upotrijebio sam tu riječ da naznačim teritorij našeg djelovanja, a po tome i ljude koje na njemu stanuju. To nam ne zamjera nitko, niti je moguće zamjerati, pa nadam se da nećete ni Vi gospodine, poslije ove moje izjave. Kako npr. braća Slovenci rade, i to onako lijepo i uspješno u svom kraju n suzbijanju socijalnih zala, i grješnih navika, tako hoćemo i mi u našoj okolini. Svako radi na polju koje mu se sviđa i gdje misli da će najviše koristiti bližnjem svom. Mi Križari radimo ovako, ne obaziremo se na druge jer znamo da koliko se više zala uništava toliko se dobrih djela spašava. Zato je pak i rečenom smislu naš je ideal u Kristu preporučeno društvo“.<sup>25</sup> Odgovorom sreski načelnik nije bio zadovoljan, pa je na kraju teksta naveo sljedeće: „Gornje objašnjenje ne može u vezi s drugim pojavama križarskog djelovanja zadovoljiti, i radi toga vodi se i dalje izdanje svom mogućnom hitnošću, da bi predmet što prije mogao biti predan u rad suda. Ne treba zaboraviti da je to bila druga godina od proglašenja diktature, kada se nikome nije opraštalo i kada su se kažnjavali i bizarni prekršaji“.

Prve križarske organizacije nastaju u Slavoniji isto vrijeme kao i na otoku Krku. Žandarmerijska stanica u Starom Petrovom Selu javlja sreskom načelniku u Novoj Gradiški 31. siječnja 1930. da se u selu Štivicima osniva mjesna organizacija križara. Tu aktivnost vodi seljak Ferdo Kovačević s drugovima, iz Štvice. Sastanku je prisustvovalo oko 30 osoba. Prethodno su Ferdo Kovačević i Stjepan Radanović obilazili kuće u Štivicima i sakupljali potpise za to osnivanje.<sup>26</sup> Osim ispitivanja pretražene su kuće Ferde i Adama Kovačevića u kojima su pronađene knjige s natpisom Orlovske straže i šest komada uputa za osnivanje križarske organizacije. U kući Ivana Emanovića, bivšeg načelnika Hrvatskog orla u Štivicima pronađene su također upute za osnivanje križarske organizacije. Šest osoba organizatora je uhićeno, uglavnom bivših vođa Orlovske organizacije u Štivicima i pristaše HSS-a, a Sutarić Karlo i Ferdo

<sup>24</sup> Isto

<sup>25</sup> Isto, Sresko načelstvo u Krku br. 936/ 193. Od 23.7.1930. Kričev tekst sreski načelnik u Krku uputio je Ministarstvu unutrašnji poslova, Kraljevskoj banskoj upravi, Okružnom inspektoratu Ogulin, Upravi policije Zagreb i vodniku krčkog žandarmerijskog voda Krk.

<sup>26</sup> Isto, Žandarmerijska stanica Staro Petrovo Selo, pov. br. 89 od 30.1.1930. Inicijator tog osnivanja je Josip Horvat iz Zagreba i neki Naci nepoznatog prezimena iz Cernika, kao i dvojica iz Slavenskog Kobaša. Sve osobe su ispitivane u Sreskom načelstvu Nove Gradiške.

Kovačević bili su i općinski odbornici.<sup>27</sup> Jedan i drugi su bili uhićeni i predani sudu. Križarska organizacija osnovana je i u Podravskoj Slatini. Osnovao ju je župnik Julijus Burger sa vjeroučiteljem Ivanom Erjavcem. Prve priredbe bile su kino predstave u crkvenim prostorijama. U aktivnostima osnivanja isticala se je učiteljica Berta Jantarević, bivša članica Hrvatskog orla koja je mnogo školske djece upisala u spomenutu organizaciju. Berta Jantarević i Marija Stanković predavale su Građanskoj školi u Slatini. One su s djecom vježbale dječje igre, ali je škola te igre zabranila. Taj je rad učiteljica smetao udruženju Sokola, čije su članove preuzimale učiteljice Berta Jantarević i Marija Stanković.<sup>28</sup> U Podravskoj Slatini organizaciju križara uz Bertu Jantarević i Mariju Stanković pomaže i odvjetnik Ivan Oreb. Zaoštreni odnosi između vodstva križarskog udruženja i sreskog načelstva počeli su kad je Sresko načelstvo zabranilo održavanje križarske priredbe 7. prosinca 1930. povodom dana sv. Nikole. Zabrana je uslijedila iz razloga jer se priredba trebala održati u privatnim, a ne u crkvenim prostorijama.<sup>29</sup> Naime, prostorija gdje se trebala održati priredba nikada nije služila crkvi, a koristili su je obrtnici. Uz navedeno, program te priredbe nije imao vjerski, nego svjetovni sadržaj i obilježje. Uz navedeno protuzakonito je bilo i skupljanje prihoda bez suglasnost s sreskim načelstvom i s postojećim crkvenim i svjetovnim propisima, pa ni članom 14 križarskih Pravila. Iz svega navedenog Sresko načelstvo je smatralo da ovakve priredbe pripadaju nadzoru mjesne i državne policijske vlasti. Zato je župni ured obaviješten, da se priredbu 7. prosinca ne može održati te da se zakonskim sredstvima zabranjuju. Na tu odluku žalio se župni ured i odvjetnik Ivan Oreb. Žalbe su odbijene, a priredba nije održana.<sup>30</sup> Mišljenje koje je sreski načelnik uputio Kraljevskoj banskoj upravi o radu župnika Julijusa Burgera, Marije Stanković i Berte Jantarević glasi: „Križari u Slatini nisu ništa drugo do nastavak djelovanja raspuštenog Orlovskog društva čije su vođe Julijus Burger i Berta Jantarević sa Marijom Stanković učiteljicom građanske škole u Slatini, koje su i vođe osnovane križarske organizacije, s istim, ciljevima kojim i društvo Orlovi.“<sup>31</sup>

<sup>27</sup> Isto. Zbog navedenog se traži smjena Ferde Kovačevića i Karla Sutarića. Glavni organizator osnivanja Mjesne križarske organizacije u Štivicima po mišljenju nadležne vlasti bio je Josip Horvat.

<sup>28</sup> Isto, Sresko načelstvo Podravska Slatina, br. 738/1930 – Kraljevskoj banskoj upravi odjel državne zaštite, 21.7.1930.

<sup>29</sup> Isto. Žalba je odbačena, a odluka sreskog načelnika potvrđena jer je križarsko društvo, crkvena organizacija koja po svojim pravilima nije ovlaštena davati priredbe svjetovnog karaktera za javnost, a od Crkve je društvo osnovano zato, da rade na vjerskom i moralnom usavršavanju vlastitih članova.

<sup>30</sup> Isto, Kraljevska banska uprava - Sreskom načelstvu Podravska Slatina, Predmet: Križari u Slatini žalba Župnog ureda proti zabrane priredbe - Sreskom načelstvu Podravska Slatina od 4.12.1930, pov. br. 68/1930.

<sup>31</sup> Isto.

Sresko načelstvo u Valpovu informira Okružni inspektorat u Osijeku 27. srpnja 1930. da sastanke križari u Petrijevcima održavaju osim u crkvi i u prostorijama Katoličkog doma i to na osnovi čl. 2 o izmjenama Zakona o narodnim školama. Međutim, Sresko načelstvo u Valpovu je smatralo da se na osnovi navedenog propisa, u tom prostoru križari ne mogu održavati svoje sastanke i priredbe u tom domu, jer da navedeni član Zakona o osnovnim školama govori samo o tome da učenici, a ne križari mogu biti van škole.<sup>32</sup> Inače, osnovano Sestrinstvo društvo „Križarice“ odobrio je Ordinarijat u Đakovu 27. srpnja 1930. Duhovni vođa tog društva u Petrijevcima bio je kapelan Emerik Gašić.<sup>33</sup>

### **Daljnji razvoj križarske organizacije – vrbovanje sokolaša i učenika (1932.)**

Sresko načelstvu u Prelogu javlja Okružnom inspektoratu u Varaždinu da je u Donjem Kraljevcu osnovano udruženje Križarsko sestrinstvo. Organizirao ga je Kanoti Ivan, administrator župe u Draškovcu, 20. svibnja 1932. Pored sastanaka u crkvi, ono održava i sastanke izvan crkve u privatnoj kući obitelji Ladišić broj 98. Sastanci i vježbe izvan crkve su redovno održavani. Tamo se vježbalo crkveno pjevanje i pripreme za održavanje predstava. Jednom u tjednu u navedenom prostoru održavana su predavanja sredinom tjedna ili u nedjelju popodne. Načelstvo je smatralo, da održavanjem sastanaka u navedenom prostoru (koje nije crkveno), križarsko udruženje krši zakonske propise vezane uz član 23 i 24 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima od 18. rujna 1931.<sup>34</sup> Sresko načelstvo u Prelogu priredbu nije odobrilo s razloga jer se ne održava u prostoru crkve, već u dvorištu Ivana Ladešića.<sup>35</sup>

Križari u selu Draškovcu kotar Čakovec, onemogućili su rad mjesne organizacije Sokola Kraljevine Jugoslavije u tom selu. O tome javlja žandarska četa u Varaždinu Sreskom načelstvu u Prelogu 6. kolovoza 1932. Iz navedenog se saznaje da je organizator te aktivnost župnik Ivan Kanoti koji je zbog te

<sup>32</sup> Isto, Sresko načelstvo u Valpovu br. 850, pov. od 9.8. 1930. inv. br. 1028, Predmet: Križarice sastanak udruženja u Petrijevcima, osnutak – Kraljevskoj banskoj upravi – upravni odjel.

<sup>33</sup> Isto, Župni ured u Petrijevcima sreskom načelniku u Valpovu, Funduku, 6.8.1930.

<sup>34</sup> Isto, br. 733/32, 8. lipnja 1932. i br. 821 od 19.6.1932. Udruženje je prijavilo sreskom načelstvu u Prelogu sljedeći program koji je trebao biti predstavljen 7.6.1932. „Naša lozinka Euharistija, žrtva apostolata (govor predsjednika), 2. Nadbiskup dr. Šarić „Tko je ona“ (deklamira Terezija Štefek), 3. „Vijenac narodnih pjesama“ (izvode male križarice), 4. Lahner, „Pjesma o malom Ivanu“ 5. Pavelić, „Na Kalvariji (deklamira Fr. Gudlen), 6. Supin, „Kaznjena taština (igrokaz u tri čina).“

<sup>35</sup> Isto, Sresko načelstvo u Prelogu, Okružnom inspektoratu u Varaždinu br. 909/1932 od 10.6.1932.

aktivnosti, bio pozvan kod sreskog načelnika. U toj aktivnosti pomagali su mu Đuro Mirić i Ivan Sokačić, inače đaci Franjevačke gimnazije u Varaždinu. Spomenuti đaci su obilazili kuće u Draškovcu vrbujući članove udruženja Sokola Kraljevine Jugoslavije da pristupe udruzi križara. U tome su imali i uspjeha, udruženje Sokola ostalo je bez vježbača. Privukla ih je i lopta s kojom su igrali odbojku, a koju je kupio župnik Kanoti. Svemu tome pomogla je i propaganda da su Sokoli bezvjerici. Sokole je ostavio i načelnik sokolske čete u Draškovcu, a koji je inače bio trgovac, pa se bojavao ako ostane u Sokolu da će ga mještani bojkotirati ako ostane u Sokolu. Sokole je napustio i starosta Sokola u Draškovcu Naci Sokač i sin mu Ivan Sokač koji su postali „vrlo aktivni u propagandi i bili glavni agitatori križara.“<sup>36</sup> Često su se družili s župnikom Kanotijem koji se u dokumentu spominje kao „najljući protivnik Sokola“.<sup>37</sup> Obezglavljena Sokolska četa nije mogla nastaviti djelovanje. U dokumentima nema podataka što je bilo sa Sokolima u Draškovcu i da li je tko za to odgovarao.

Gračački žandarski vod Savskog žandarskog puka piše Sreskom načelstvu Gračac o djelovanju svećenika Blaža Tomljenovića administratora župe Rečice. Žandari smatraju da ima veze s Vladkom Mačekom, ali i s hrvatskim emigrantima u Zadru, zato ga i prate. Navodno kleveta žandare „svim silama i posve tendenciozno tuži, jer mu smetaju u crkvenom radu i time uznemiravaju građane rimokatoličke vjeroispovijesti“.<sup>38</sup> Sreski načelnik iz Ludbrega javlja Kraljevskoj banskoj upravi da je u mjestu Rasinju osnovano križarsko udruženje i da ima odobrenje od crkvenih vlasti i koje će sastanke održavati u crkvi i prostorijama župnog stana. Sreski načelnik javlja nadležnima da je dalo nalog općinskom bilježniku i komandiru žandarmerije u Rasinji da skrenu pažnju na djelatnost navedenog udruženja.<sup>39</sup> U Rasinji je bio problem u tome što se veliki broj školske djece, nakon osnivanja križarskog udruženja prijavilo za upis. Na oglas za upis u križare tvrdi sreski načelnik „prijavila su se skoro sva djeca ove škole.“ Prijavljivali su se za vrijeme odmora u školi, a poslije i u župnom dvoru. Uprava škole o tome je izvijestila Sresko načelstvo

<sup>36</sup> Isto

<sup>37</sup> Isto

<sup>38</sup> Isto, komandir gospićke žandarmerijske čete, vodnik-poručnik Aleksa Žarčević - Kraljevskoj banskoj upravi, odjeljenje za državnu zaštitu, Gračac, 19.12.1932, pov. br. 1515/1932 i br. 7505, i Okružnom inspektoratu Ogulin br. 1793 od 27.12.1932. Komandir Žarčević tvrdi u izvještaju da Tomljenović protiv žandara koristi lažne „svjedoke koje vešto priprema protiv žandara i tako širi mržnju prema vlastima, što može biti od rdavih posledica za opštu stvar jer je mesto Rečica nedaleko Velebita, a i narod poznat kao veran bivše Radićeve stranke, usled čega, pod takvim prilikama posve je teško zadobiti kakvog poverenika“. Zbog navedenog Žarčević traži da se Blaž Tomljenović iz Rečice udalji.

<sup>39</sup> Isto, Župni ured u Rasinji - Sreskom načelstvu Ludbreg, 29.11.1932.

u Ludbregu i tražila upute „smiju li djeca osnovne škole stupiti u križarsku organizaciju.“<sup>40</sup> Sresko načelstvo je odgovorilo da škola može na osnovi člana 68 Zakona o narodnim školama može dozvoliti rad koji je sada započeo.<sup>41</sup>

### Na javnoj sceni – procesije i posvećenja barjaka (1933.)

Savski žandarmerijski puk javlja Kraljevskoj banskoj upravi o *separatističkom* ponašanju đaka koji dolaze u Ozalj na ekskurziju. Kod tih dolazaka u koloni od kolodvora do središta grada đaci pjevaju samo hrvatske budnice koje su se pjevale u doba ilirskog preporoda, a koje su u to doba imale sasvim drugo značenje nego što danas znače, u „ujedinjenoj otadžbini gdje bi se mladež trebala odgajati u čisto jugoslavenskom duhu“. Pjevale su se pjesme „Oj vilo svih Hrvata“, „Još Hrvatska nij propala“.<sup>42</sup> Dana 11. lipnja 1933. održana je proslava dana Zrinskih i Frankopana u organizaciji Hrvatskog zmaja. Proslavi je sudjelovalo i društvo Zrinski-Jelačić iz Zagreba. Pripadnici tog društva imali su glazbu i bili su u uniformama. Na ovoj proslavi bilo je oko 200 seljaka koji su u Ozalj došli iz Krašića, Vivodine, Draganića i Ozlja, kao i oko 20 sudionika iz Karlovca. U 11 sati bila je misa kojoj su prisustvovali svi pridošli. Poslije podne u starom gradu Ozlju održano je narodno veselje. O ulozi Zrinskih i Frankopana u hrvatskoj povijesti govorio je Milutin Majer iz Zagreba.<sup>43</sup> U navedena dva izvještaja nije bilo riječi o križarima. U tekst su uvedeni da se vidi što se sve moglo održavati u doba diktature. Međutim, među navedenim sudionicima sigurno je bilo i križara.

Križari su na reverima odijela nosili križarske znakove koje su im žandari i policija skidali. Tako su skinuli taj znak Nikoli Vidoviću, mladiću iz Dolića (kotar Krapina). O tome javlja Savski žandarmerijski puk 6. lipnja 1933. Znak je skinut naređenjem sreskog načelnika u Krapini. Za nošenje tog znaka Vidovića je kaznio sud novčanom kaznom od 20 dinara. Kažnjen je bio i njegov prijatelj Nikola Poslončec.<sup>44</sup>

Dr. Josip Rožman, profesor i katehet na Karlovačkoj gimnaziji, bio je duhovni vođa i starješina crkvene organizacije Križari. Svojedobno mu je Sresko

<sup>40</sup> Isto, Državna osnovna škola, br. 1673/1932. od 13.11.1932.

<sup>41</sup> Isto, Sresko načelstvo Ludbreg - Osnovnoj školi Rasinja, br. 1010/1932, 16.11.1932.

<sup>42</sup> Isto, Savski žandarmerijski puk pov. 157 od 26.6.1933. - Kraljevskoj banskoj upravi 26.6.1933.

<sup>43</sup> Isto, Sresko načelstvo u Karlovcu, pov. br. 650/1933 od 12.6.1933. - Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine. Sresko načelstvo javlja da je proslava održana u redu i miru i da nije bilo ni jednog incidenta.

<sup>44</sup> Isto, Savski žandarmerijski puk, pov. 1452 od 10.6.1933. - Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine. O tome je obaviješteno i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Kraljevskoj banskoj upravi uputilo je vijest o sudskom kažnjavanju Nikole Vidovića Sresko načelstvo Krapina.

načelstvo skrenulo pažnju da ne smije izvan crkve i prostorija usko vezanih uz crkvu priređivati nikakve sastanke ni priredbe. Međutim, on je i dalje tako radio. Održavao je predavanja, sastanke, priredbe, čajanke i plesne zabave, izvan crkve i crkvenog prostora svake subote i nedjelje, u kući Ane Jurišević u Preradovićevoj ulici broj 7. Uz križare na te sastanke dolazili su učenici srednjih i osnovnih škola, šegrti i privatni namještenici. Rožman i njegovi suradnici ignoriraju opomene sreskog načelstva. Kao crkvena organizacija nemaju od državnih vlasti odobrenje da mogu organizirati priredbe svjetovnog karaktera - diletanske (dramske), glazbene, prosvjetne i ostale priredbe, nazivaju ih pobožnim i crkvenim, i tako isključuju svaki nadzor države nad njima. Oni uporno priredbe održavaju u privatnoj kući za čije korištenje plaćaju 100 dinara mjesečno. Gradska policija u Karlovcu je saznala da u prostorijama Ane Jurišević križari održavaju plesne zabave na kojima bude i tamburaški zbor. Uz navedeno priređuju se i čajanke. Na jednoj od čajanki pjevala su djeca pjesmu bivših Orlova ovog sadržaja: „Mi smo vojaci, hrvatski junaci“, „Divi nam se čitav svijet“, „Top naš već tutnji“, „Sablje već sijeku“, „Za dom spremni, mi smo mreti“. <sup>45</sup> Navedenu pjesmu djecu je učio Vinko Milinković. Križari u Karlovcu spremali su se i za održavanje gimnastičkih vježbi. Vidjevši da križari naglo šire svoju djelatnost policija je uspjela uz pomoć dvojice agenata saznati više o aktivnosti Križara. Stigli su do križarskih prostorija i u njima zatekli dva križara Mravljak Mladena, đaka VII. razreda realne gimnazije, i Sertić Miroslava, također đaka VII. razreda iste gimnazije. Odveli su ih u policiju na saslušanje. Na saslušanju su priznali i tako potvrdili sve o djelatnosti križara u Karlovcu, što je policija inače sve znala. Osim Mravljaka i Sertića, policija je ispitala i Rudolfa Terča, trgovačkog pomoćnika kod Šandora Veissa u Karlovcu, a i Hrvoja Mrzljaka, đaka VI. razreda iste gimnazije. Oni su potvrdili ono što su priznali Mravljak i Sertić. Na kraju policija zaključuje da su se križari ne samo sastajali u prostorijama gdje im je sastajanje bilo zabranjeno, nego su prešli i okvir svojih pravila te su htjeli pod vidom svog društva držati na okupu bivše članove raspuštenog društva „Orao“ i u tom pravcu produžiti mu rad. <sup>46</sup> Dr. Josip Rozman bio je kažnjen s 1000 dinara globe, jer je unatoč višekratnih zabrana dozvolio da se sastanci, zabave i priredbe održavaju u prostorijama izvan crkve, iako su križari mogli održavati priredbe u prostorijama župnog

<sup>45</sup> Isto

<sup>46</sup> Isto, Predstojništvo gradske policije Karlovac pov. br. 360/1933 of 4.4.1933. – Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine.

ureda sv. Trojice koje su usko vezane sa crkvom (gdje su i do sada više puta održavali sastanke i priredbe). Dr Josip Rozman i članovi društva Križara više puta su bili upozoravani da to ne rade. <sup>47</sup>

Župnik Ivan Vukina u mjestu Vinagori, u kojoj je od prije djelovala križarska organizacija, okupio je početkom veljače 1933. križare i križarice vježbajući ih za nastup u procesijama. Saznavši za to Sresko poglavarstvo u Pregradi i ne znajući kakve su to vježbe, ocijenio ih je antidržavnim. <sup>48</sup> U isto vrijeme u Vinagori pripremala se posveta križarske zastave uz posvećenje kapele blizu ondašnje crkve u Vinagori. Posvećenje je provedeno 9. lipnja 1933. Iz župne crkve krenula je procesija prema mjestu gdje se je trebalo obaviti posvećenje. U toj procesiji križari su nosili veliku križarsku zastavu crvene boje u čijoj je sredini bio bijeli križ. Nakon završenog posvećenja povorka je krenula oko župne crkve. <sup>49</sup> Pišući o navedenom Sresko načelstvo informira Kraljevsku bansku upravu o sljedećem: „U posljednje vrijeme u područnim katoličkim župama, župnici često upriličuju razne svečanosti za procesijama u kojima stupaju članovi i članice i mlađa društva križara sa značkama i zastavama, a kad kada i plemenskim zastavama. Župnik Vukina je dana 29. lipnja 1933. upriličio posebnu procesiju križara i križarica sa zastavama od Vinagore do Pregrade gdje je bilo, mnoštvo naroda“. Ocjena sreskog načelnika je bila da se „u srezu Pregrada osniva sve više križarskih društava na mjesto raspuštenih Orlova i raspuštene Hrvatske pučke stanke.“ <sup>50</sup>

Sresko načelstvo u Pregradi javlja Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine da je u Desiniću trebala biti održana povorka križara i drugih pobožnih društava koja bi s lampionima i glazbom obišla mjesto. Za tu procesiju župnik od Sreskog načelstva u Pregradi nije zatražio odobrenje pa je procesija morala biti odgođena. Unatoč tome križari su se sakupili u blizini župnog dvora i zapalili baklje te održali zbor na kojem ih je pozdravio seljak Antun Skreblin, crkveni odbornik iz sela Grohote, općina Desinić. Poslije njega govorio je kanonik Rožić iz Zagreba. Njegov govor je prekinuo komandir žandarmerijske stanice u Desiniću, pozvavši prisutne da se razidu, što su oni

<sup>47</sup> Isto. Prvi put su upozoreni raspisom Kraljevske banske uprave Savske banovine dokument pov II. 21540/1930 od 16.7.1930. Do 4.4.1933. Rozman nije kažnjen, iako je mogao biti.

<sup>48</sup> Isto, inv. br. 1036, žandarski puk br. 297. Pov. februar 1933. Komandir žandarmerijske stanice Desinić pov. br. 110 od 8.2.1933.

<sup>49</sup> Isto, Žandarmerijska stanica Desinić, pov. br. 562 od 9.7.1933. Križari su zastavu dobili iz Zagreba, a prema propisima mogli su ju nositi u procesijama i drugim vjerskim manifestacijama.

<sup>50</sup> Isto. Kako su Križari pobožno društvo, tvrdi sreski načelnik, ne može im se zabraniti nositi križarske značke i zastave u crkvi i procesijama, dočim se postupa protiv župnika i ostalih radi nošenja plemenskih zastava u procesijama. Župnik Vuklina je kažnjen s 300 dinara zbog nošenja plemenske (hrvatske) zastave.



i prihvatili. „Pozdrav seljaka Skreblina i nedovršeni govor kanonika Rožića bio je vjerske prirode.“<sup>51</sup> Dana 23. srpnja 1933. u Desiniću održana je posveta Križarskog barjaka. Posvećena su dva barjaka, jedan veliki barjak za odrasle članove i dva manja za djecu križarskog uzrasta. Za sudjelovanje u posveti dolazili su vjernici već od 10 sati i to u procesijama sa svojim barjacima iz susjednih društava kojima se priključivao veliki broj vjernika predvođenih župnicima iz Tuhelja, Vinagore, Zagorskih sela i Sutlanske Poljane. Posvetu barjaka obavio je kanonik Rožić iz Zagreba u 11 sati uz sudjelovanje župnika Vinka Komeričkog iz Desinića, Marcela Novaka iz Tuhelja, Antuna Rožnjana iz Sutlanske Poljane, dekana iz Pregrade, župnika Ivana Vukina iz Vinagore, kapelana župe sv. Blaža iz Zagreba Ivana Gasporela i još nekoliko drugih svećenika. Načelnik sreza Pregrade Jagodić u izvještaju Kraljevskoj banskoj upravi govore je ocijenio ovim riječima: „Objektivni promatrač steći će dojam da je to neke posebne vrsti politički zbor po okriljem crkve. Izrečeni govori bili su krajnje tendenciozni, koji su u najmanju ruku prelazili granicu čistog religioznog osjećaja, našeg prosječnog seljaka, tvrdeći da se politički načinom prikažu svojim vjernicima kako ih u tom smislu smišljeno žele pridobiti radi grupisanja djece, mladića katoličkih muževa, žena, djevojaka, u razna crkvena društva gdje će se pored vjerskog cilja još jedan drugi cilj postići, a on je političke prirode, koji bi trebao biti briga svećenstva za hrvatski narod i hrvatsko uopće. Na svečanosti nije bilo ni jedne državne zastave, nije bilo ni jedne riječi o jugoslavenstvu i u korist nacionalne ideje, a niti o našoj državi kao ni Njegovom Veličanstvu kralju, ali su zato često spominjali hrvatstvo.“<sup>52</sup> Nadležne organe je sreski načelnik u Pregradi informirao o govoru župnika iz Desinića Vinka Komeričkog, kao i Marcela Novaka, župnika iz Tuhelja. Župnik Komerički je između ostalog rekao: „pod ovim barjakom, okupite se i spremite za budućnost, za obnovu hrvatskog naroda. Ja bih vas još sa više riječi pozdravio, ali su takve prilike da ne smijem reći.“<sup>53</sup> Marcel Novak, tuheljski župnik je rekao: „Obavit ćemo posvetu barjaka na dobro i spas naših duša, doma, reda i hrvatskog naroda. U tom znaku križa pobijedit ćemo zlo i vraga. Molite se za blagoslov Božji, da utječe na vas i te barjake od Boga, Isusa Krista i Majke Božje Djevice Marije kraljice Hrvata. Ima među nama ljudi koji teško gledaju na ove barjake, ali ih se može na prste nabrojiti ali i to će brzo

<sup>51</sup> Isto, inv. br. 1037, Sresko načelstvo Pregrada br. 640 od 28.7.1933.

<sup>52</sup> Isto.

<sup>53</sup> Isto.

nestati.“<sup>54</sup> Sreski načelnik je na kraju o tim govorima rekao i ovo: „Ove riječi ne samo da daju naslućivati već se po njima mora izvesti logičan zaključak da osnivanje tih pobožnih društva imat će i političku pozadinu i da ovakvo djelovanje nekih svećenika ide na uštrb smirivanja političkih strasti i konačnog uređenja ove države.“<sup>55</sup> Po svemu sudeći zaključak sreskog načelnika se desetak godina kasnije i ostvario.

Nakon posvete zastava sakupili su se križari u blizini župnog dvora gdje im je govorio Stjepan Ravnik, rodnom iz Travnika, a koji tada živio u Zagrebu. Bio je „navodno šef radionice gdje su se izrađivali križarski barjaci.“<sup>56</sup> Sreski načelnik u Pregradi je pisao nadležnim organima da ih je dosad u više navrata obavještavao o radu župnika Komeričkog. Prvi put spominje kad je na župnom dvoru istakao papinu zastavu, pa kada je napao na organizaciju Sokola Kraljevine Jugoslavije i kada je širio neistinite vijesti o „sijanju plemenske mržnje i širenju mržnje protiv Jugoslavenskog sokola“.<sup>57</sup> On je, tvrdi sreski načelnik u Pregradi, „postepeno širio „neraspoloženje prema sokolskoj ideji, uspjelo mu je da u križarske redove pridobije znatan broj seoske djece i mladića koji su vjerojatno na svoj način djelovali na pripadnike Sokola, kao posledicu toga većina seoskih mladića prešla je iz Sokolskog društva u Križare. Sokolsko društvo u Desiniću ostalo je sada uglavnom, na članovima nevezbačima i podmlatku. Uz to je došla i biskupska poslanica koja je svojim apelom utjecala na roditelje da ne puštaju djecu u sokolske organizacije, jer da je Sokol protiv vjere. Rezultat te poslanice bio je da su mnogi roditelji zabranili svojoj djeci učestvovanje u Sokolskom društvu.“<sup>58</sup> Sreski načelnik je o toj aktivnosti svećenstva u srezu Pregrada smatrao kako „brojna crkvena pobožna društva koja su pred kratko vrijeme niknula, a za koja se prije par godina uopće nije znalo na selu, sve više utjecajem svećenstva zauzimaju maha i kočje rad Sokola Kraljevine Jugoslavije na selu. Čovjek koji se drži po strani od tih društava

<sup>54</sup> Isto, Marcel Novak još je rekao: „Imade dobrih i zlih ljudi, oni su dobri koji za svoj narod liju krv i daju svoj život, ali zli su oni koji su izdajice svog naroda i tuđinski plaćenici“.

<sup>55</sup> Isto.

<sup>56</sup> Isto.

<sup>57</sup> Isto.

<sup>58</sup> Isto. Franko Mirošević, *Dubrovnik u Kraljevini Jugoslaviji 1929.- 1941*, Zagreb, 2021. Krčki biskup Josip Srebrnić uputio je vjernicima u vrijeme korizme 1931. poslanicu. U njoj se izravno osvrnuo na sokolski pokret Miroslava Tyrša, koji je po njemu isključivo orijentiran na ovozemaljski život „pa je zato bez Boga, bez Krista, bez Crkve, bez molitve, bez presvete Bogorodice... Njegov duh je duh materijalizma, čija ideologija ne pozna Boga niti neumrlost duše. Duša i tijelo su mu pojave iste stvari, a religioznost je rad za narod, a život neprekidno gibanje“. Biskup Srebrnić je smatrao da nitko od dobrih katolika ne može prihvatiti Tyršov sokolski pokret jer je protivnik ne samo čitavog katolicizma nego i vjere u Boga. Iako je poslanica bila isključivo vjerska, ona je u vremenu kada je donesena odjeknula kao politički akt kojim se suprotstavlja Sokolu Kraljevine Jugoslavije kao izrazitom predstavniku jugoslavenskoga integralizma i centralizma koji je negirao hrvatsku samobitnost. Ostali biskupi u Savskoj i Primorskoj banovini prihvatili su poslanicu Srebrnića i objavili je vjernicima.

nazrjavajući da imaju političku pozadinu, smatra se u njihovim krugovima kao protivnik crkve i svega što nosi katoličko obilježje, a članovi drugih nacionalnih organizacija - naročito seljaci, jedva se usuđuju javno manifestirati svoju pripadnost. Iz svega što je rečeno za rad župnika Vinka Komeričkog u Desiniću, može se primijeniti i na rad župnika Ivana Vukina u Vinagori, općina Desinić, a isto i za rad župnika Marcelj Novaka u Tuhlju, općina Tuhelj srez Klanjec. Mimogred izvješćujem da u stanu ovopodručnih župnika nigdje nisam mogao videti sliku Njegovog Veličanstva kralja.<sup>59</sup> Sreski načelnik u Pregradi Jagodić svoje opširno izvješće završava ovim zaključkom: „Budući se iz svega napred navedenog jasno razabire da su društva Križari u Desiniću, Vinagori i Tuhlju prešli djelokrug crkvenog društva, te prema tome prekršili ne samo zemaljske zakone već i crkvene te da ova društva zamjenjuju raspuštene bivše političke stranke i ostala raspuštena separatistička društva, te da suviše ova društva rade protiv interesa države i narodnog jedinstva, a to tim prije jer državne vlasti nemaju mogućnosti nikakve kontrole nad radom ovakvih štetnih društava. Zato predlaže nadležnom organu, kod rješavanja ovakvog ponašanja svećenstva da se naprijed navedena društva po članu 11 Zakona o uređenju zborova i dogovora raspuste. Potpisani će pak protiv krivaca postupati po članu 36 citiranog zakona. Moli se Naslov da ovo izvješće primi do znanja. Sreski načelnik Jagodić“.<sup>60</sup>

Sreski načelnik u Pregradi šalje i 28 srpnja 1933. izvještaj Kraljevskoj banskoj upravi o vježbanju križara u Vinagori pod vodstvom župnika Vukine, a ubrzo zatim Kraljevskoj banskoj upravi šalje izvještaj i sreski načelnik iz Krapine o križarskom sletu u Krapini koji je održan 7. kolovoza 1933.

Toj svečanosti prisustvovali su križari i križarice iz Zagreba, Klanjca, Pregrade i ostalih okolnih mjesta. Pozvani su da dođu u Krapinu na hodočašće Majci Božjoj Jeruzalemskoj na Trškom vrhu i da prisustvuju prikazanju glazbenog crkvenog Misterija *Na Trškom vrhu* koji će se tog dana njima u počast izvoditi. Na taj poziv stiglo je 6. kolovoza izletničkim vlakom oko 200 križara i oko 300 ostalih hodočasnika. S njima je bilo i 6 uniformiranih skauta. Svi ti križari, skauti i hodočasnici su se uputili s domaćim križarima i križaricama od željezničke stanice u Krapini, formirani kao u crkvenoj procesiji, do hrama Majke Božje Jeruzalemske na Trškom vrhu. Na čelu te povorke odmah iza križa išla je glazba Križarskog bratstva iz Zagreba, a iza njih sudionici procesije s križarskim značkama na lijevoj strani kaputa. U

<sup>59</sup> Isto.

<sup>60</sup> Isto.

povorci je nošen jedan crkveni barjak i osam križarskih barjaka, i to četiri plava i četiri crvena svaki s bijelim križem u sredini.<sup>61</sup> U izvještaju načelnik ističe da je „glazba umjesto crkvenih pjesama svirala neprestano jednu za drugom hrvatske davorije u formi marša („Lijepa naša“, „Planula je zora“, „Oj Hrvati još ste živi“, „Zrinskom i Frankopan“ i drugo). Na domaće vjernike, navodi sreski načelnik Krapine, koji su tu procesiju sa strane promatrali i koji su zaista pobožni te vole vjeru radi vjere, a ne vole da se vjera zlorabi u političke svrhe, nisu prihvatili postupke onih koji su bili u procesiji.“<sup>62</sup> Na kraju izvještaja sreski načelnik Kraljevskoj banskoj upravi navodi sljedeće: „Dužnost mi je napomenuti, da ovdašnji župnik u službenom Hranilović u više navrata u službenom razgovoru sa mnom, uvijek je naglašavao kako je svrha križarskog bratstva čisto vjerske naravi, i da ide za tim, da mladež zaštiti od pogubnih bezvjerskih i anarhističkih utjecaja, a jednako je prilikom na ovom hodočašću dao garanciju da će se cijela priredba kretati u čisto vjerskim granicama i da se ni jednom riječju neće pačati u dnevnu politiku, i naročito naglašavao da križarska udruženja idu za tim da baš putem vjere jačaju i državnu zajednicu. Unatoč toga, premda je cijela ova križarska manifestacija od jučer imala karakter čisto vjersko-plemenska, jer je cijeli dan osim hrvatskih pjesama, koje su se za redom pjevale, bilo samo dva do tri puta da se pjevala koja crkvena pjesma“.<sup>63</sup> Na kraju izvještaja sreski načelnik u Krapini Hranilović zaključuje: „Kako se iz svega naprijed razabire, ovdašnja križarska bratstva svečanost prešla je granicu čisto crkvenog udruženja, već se bacila na separatističku vjersko-plemensku, katoličko-hrvatsku propagandu. Stoga sam mišljenja i predlažem da se ovdašnje organizacije križarskog bratstva raspuste. Do rješenja naslova ovo sresko načelstvo će zabraniti svaku javnu manifestaciju toga udruženja jer je svojim jučerašnjim postupkom dokazala da nema vjerski karakter već čisto plemensko-separatistički“.<sup>64</sup>

<sup>61</sup> Isto, inv. br. 1036, Sresko načelstvo Krapina Kraljevskoj banskoj upravi, br. pov. 819/1933. od 7.8.1933.

<sup>62</sup> Isto. Nakon dolaska procesije na Trški vrh održan je govor. Govorio je predsjednik društva Karitas iz Zagreba koji je u govoru stalno isticao hrvatstvo i pozivao prisutne križare i hodočasnike da se skupe oko križarskog bratstva, da vjerno čuvaju što su im ostavili njihovi pradjedovi, kako su sada takva vremena da se oni ne mogu širiti kako bi htjeli, ali neka budi strpljivi jer će njihov križ pobijediti. Neka mole strpljivo Kraljicu Hrvata... Na skupu je govorila i Marija Stanković. Na kraju je glazba odsvirala „Lijepu našu“ i „Oj Hrvati još ste živi“. Poslije navedenog održana je misa, a poslije nje veselica. U povratku prema Krapini sudionici hodočašća pjevali su samo hrvatske pjesme. Poslije završene mise pred crkvom prodavale su se plosnate sličice Majke Božje Jeruzalemske s tankom jugoslavenskom zastavom koja se mogla staviti preko prsa s natpisom „Hodočasnici Majke Božje Krapinske“. Veći dio križara i hodočasnika nakon što su kupili te značke i zastave, prije nego su se njima okitili, okrenuli su vrpce trobojnice tako da su nosili u zupučku kaputa, odnosno na prsima hrvatske vrpce. Navečer kod odlaska križara i hodočasnika s izletničkim vlakom čula se pjesma „Još Hrvatska nij propala“, a čuli su se i poklici „Živila slobodna Hrvatska“ i „Živila slobodna Krapina“.

<sup>63</sup> Isto.

<sup>64</sup> Isto, Sresko načelstvo Krapina Kraljevskoj banskoj upravi Savska banovine, Pov. Br. 819/1933. 7.8.1933.

Sresko načelstvo Perušić izvještava Kraljevsku bansku upravu, odjeljenje državne zaštite da je ovdašnji kapelan Ivan Nikšić osnovao crkveno udruženje Križari koje broji 10 članova, seoskih mladića od 18 do 25 godina. Svoje sastanke održavaju u jednoj privatnoj zgradi u kojoj su iznajmili za tu svrhu jednu sobu. Opaženo je, tvrdi načelnik, da kapelan nosi na glavi ličku kapu i na njenom crvenom temelju nosi „beli krst, što je znak križara“.<sup>65</sup> Prema navedenom, načelnik smatra da je nošenje navedenog znaka suprotno križarskim pravilima jer ona to ne propisuju. Svoja pravila križari krše što namjeravaju svoju zabavu održati u dvorani Hrvatskog seljačkog doma u Perušiću, međutim, križarskim udruženjima nije dozvoljeno organiziranje javnih predstava i zabava, „već da njihove priredbe i predstave imaju vjerski sadržaj i priređivati ih samo za njihove članove, i to u prostorijama vezanih za crkvu. Suprotno tome oni se sastaju u privatnoj zgradi, a predstavu namjeravaju održati u Hrvatskom domu što je također suprotno njihovim pravilima.“<sup>66</sup>

Na vijest o osnivanju križarskog udruženja u Feričancima sreski načelnik Radić izvještava nadležne da je u Našicama osnovano udruženje križara u crkvi. Udruženje je osnovao župnik Kukolja. U udruženju su bila školska djeca i mladići do 16 godina. Tog dana uz primanja u križarsko udruženje, primili su i prvu pričest.<sup>67</sup>

Žandarska stanica u mjestu Sopju privela je sreskom načelniku 30. svibnja 1933. križare Tomislava Mikića i Miju Tomaševića radi „prekoračenja verskog delokruga“. Privedeni su načelniku zbog izjava danih slušajući prenos s jedne mirovne konferencije dana 28. svibnja 1933. Tomislav Mikić je izjavio načelniku „da je on hrvatski križar, bio i da će ostati do svog života i da će kao takav raditi protiv sokolstva, i da će sve u zajednici s Mijom Tomaševićem iz Sopja koji je s njim suglasan i da Hrvati ne mogu da budu srpski sokoli, već samo Hrvati.“<sup>68</sup>

Načelstvo sreza Kutina 23. prosinca poduzelo je policijsku istragu protiv Marije Stanković, nastavnice povijesti u građanskoj školi u Kutini. U izvještaju se navodi da je ista prije dva mjeseca premještena iz Gospića u Kutinu. Sresko načelstvo u Kutini i policija je sumnjiče da je „velika bogomoljka i predsjednica

<sup>65</sup> Isto, Sreski načelnik u Perušiću Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, inv. br. 1037 od 10.11.1933., br. 1374/1933.

<sup>66</sup> Isto.

<sup>67</sup> Isto, Sresko načelstvo u Našicama – Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, inv. br. 1038, br. 898/n 1933. Od 6. 7. 1933.

<sup>68</sup> Isto, Načelnik sreza slatinskog Kraljevskoj banskoj upravi, odjel za državnu zaštitu, pov. br. 855/1933., od 31.5.1933. Mikić i Tomašević su bili u zatvoru i protiv njih je poduzeta policijska istraga kojom se želi utvrditi da li je Križarsko bratstvo u Sopju „prešlo verski delokrug određen pravilnikom istog društva“.

neke velike organizacije u Zagrebu, a sem toga da je navodno i ranije kao politički sumnjiva češće premještanana“.<sup>69</sup> Optužbe protiv Marije Stanković nisu dokazane.<sup>70</sup>

No, bilo je i drukčijih stavova u okrilju Crkve. Župnik u Novalji nije poslušao nalog biskupa Srebrnića da osnuje udruženje križara u svojoj župi. Župnik Mirko Kordić je izjavio da se neće osnovati takva udruga dok je on župnik u Novalji. Vezano uz navedeno, komandirima područnih žandarmerijskih stanica je naređeno da nadziru osnivanje križarskih udruženja.<sup>71</sup>

### Rijetke vijesti 1934.

U 1934. godini sačuvano je malo dokumenata, dva iz Čazme i dva iz Crikvenice, a dva su nečitka. U inventarskom broju 1046 načelnik sreza čazmanskog izvještava Kraljevsku bansku upravu, odjel za državnu zaštitu o pismu svećenika iz Sarajeva za kojeg se ne zna pravo ime (Hasović ili Hasanović) koje je upućeno čazmanskom župniku Stjepanu Štefancu. Načelnik Abram ocjenjuje da ono dokazuje kako križarskim udruženjima nije svrha vjerski odgoj mladeži, već klerikalno-plemenska djelatnost, zato zaključuje da je cilj križarskog udruženja „čisto političko“ sa separatističkim ciljevima, a kroz to je jasna i svrha da se osnivanjem križarskih udruženja, kojima svećenstvo želi voditi borbu protiv društva Sokol Kraljevine Jugoslavije.<sup>72</sup> Križarska organizacija u Čazmi je osnovana u rujnu 1934. što je vidljivo iz dopisa kojeg je sreski načelnik Čazme uputio Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine. Organizacija je imala 22 člana od kojih su deseterica stara od 18 do 22 godine. Ostali su bili uglavnom 16-godišnji šegrti. Sastanke su održavali u crkvi i prostoru vatrogasnog društva, a njihov vođa bio je župnik Stjepan Štefanec. Skupljali su novac po kućama, za dan katoličke omladine i za svoje djelovanje. Kako je već više puta rečeno, oni su po svojim pravilima mogli obavljati djelatnost u crkvi i prostorijama vezanim uz crkvu, a ne

<sup>69</sup> Isto, Sresko načelstvo Kutina Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, odjel za državnu zaštitu, br. pov. 46/1933. od 23.12.1933.

<sup>70</sup> Isto. Više o tome vidi kod: Franko Mirošević, *Hrvatska seljačka stranka u Moslavini 1905.- 1941.* Zagreb, 2021, 187. Marija Stanković bila je član Velikog križarskog sestrinstva u Zagrebu. Optuživana je da je na satovima povijesti rekla da su Srbi barbari i hajduci te da Srbi u državi sve uzimaju za sebe, a da su tadašnju državu osnovali Stjepan Radić i Pavle Radić.

<sup>71</sup> Isto, Sresko načelstvo Rab Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, odjelu za državnu zaštitu br. 325/1933 od 6.3.1933. Izvještaj je potpisao sreski načelnik dr. M. Tomašić.

<sup>72</sup> Isto, inv. br. 1046, Sresko načelstvo Kutina Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, odjel za državnu zaštitu, br. 1373/1934. pov. O ovom izvoru vidi i: Franko Mirošević, *Hrvatska seljačka stranka u Moslavini 1905.- 1941.*, Zagreb 1921., 286-288.

drugdje. Tako je djelatnost križara u Čazmi, kao i mnogim drugim mjestima Savske banovine počela kršenjem zakona.<sup>73</sup> Ipak, iz kasnijih dokumenata je vidljivo da nakon osnivanja to udruženje u Čazmi nije bilo aktivno.<sup>74</sup>

Na kraju izvješća o kutinskim križarima navest ćemo pismo koje je svećenik Hasović iz Sarajeva napisao župniku Štefancu: „Carisime, čitao sam u našim novinama da si na svetkovini sv. Magdalene proslavio god svoje crkve i godišnjicu rođenja. Uz to si ustanovio i križarsko bratstvo. Ja se uvijek bojim sokolstva jer je svrha sokolstva hrvatsku mladež odvratiti od katolicizma i hrvatstva. I tako se naša mladež priprema za izdajstvo vjere i hrvatstva. Srbi su za sebe rezervirali vjerski naziv srpsko pravoslavni. Tako su oni svi i svuda Srbi, a od drugoga traže, da budu Jugoslaveni, a vjera im je deseta stvar.“<sup>75</sup>

Na poticaj upravitelja župe u Grižanima Dragutina Marušića održan je 25. studenog 1934. u župnom stanu sastanak mladeži za osnivanje društva Križarsko bratstvo. Sastanku je prisustvovao povjerenik centralnog društva Križarskog bratstva velečasni Ivan Marohnić, upravitelj župe Škrljevo. Rasprava je vođena u „vjerskom duhu“.<sup>76</sup> U križarsko udruženje prijavilo se 20 mladića i djevojaka. Do definitivnog formiranja ipak nije došlo. Zaključeno je da se formira privremena uprava udruženja i da se nastavi upis onih koje žele biti u križarskom udruženju.<sup>77</sup> Sresko načelstvo u Crikvenici javilo je Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, da su potrebne „mere opreza i diskretno nadziranje rada križarskih udruženja, pa tako i ovog u Grižanima, radi ustanovljenja kakve nedozvoljene političke primese koja nije isključena s obzirom na ličnosti koju vode ovu akciju u Grižanima, kao i raspoloženje pojedinih upisanih članova“.<sup>78</sup>

<sup>73</sup> Isto.

<sup>74</sup> Isto, u dokumentu br. 1375/1934. od 16.8.1934. O tome piše sljedeće: Danas se još ne može ustvrditi da u Čazmi stvarno postoje križari jer isti ne djeluju, niti se sastaju, niti vrše vjerske dužnosti koje križarstvo propisuje ukoliko ne bi novopostavljeni kapelan koji je na dužnost nastupio pred dva dana. Skrenuta je naročita o djelovanju križara, ukoliko se djelovanje opazi sreski načelnik je obavijestiti nadležni organ.

<sup>75</sup> Isto, pismo pisano 11.8.1934., potpis „Tvoj Hasović“.

<sup>76</sup> Isto, Sresko načelstvo u Crikvenici Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, odjel za državnu zaštitu, inv. br. 1043, pov. br. 2582 od 29.11.1934.

<sup>77</sup> Isto. Sastanku je prethodila misa koju je služio spomenuti Ivan Marohnić. Za vrijeme mise Marohnić je održao propovijed u kojoj jed apelirao na sve mladiće i djevojke da se upišu u križarsko bratstvo koje je isključivo vjersko i nema veze s nikakvim političkim strankama udruženjima. Spomenuo je i marseljski atentat na kralja Aleksandra, koje je djelo bezvjerca i protivnika društva Križarskog bratstva.

<sup>78</sup> Isto, Sresko načelstvo Crikvenica Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, odjel za državnu zaštitu, br. pov. 2382 od 29.11.1934.

## Zaključak

Glavna tema ovog rada je odnos tadašnje državne vlasti s tek osnovanim Križarskim bratstvom i križarskim sestrinstvom (utemeljenim 1930.) u vremenu šesto siječanjske diktature kralja Aleksandra (1930.-1934.). Navedeno udruženje bilo je isključivo organizacija Rimokatoličke crkve. No, križarska udruženja organizirala su razna predavanja, priredbe, predstave i tjelesne vježbe ne samo za križare, već i za ostali svijet, i to izvan crkvenog prostora. Takva su udruženja dolazila u sukob s državnom vlasti (sreska načelstva, okružni inspektori, žandarske postaje i sudovi) koja je poduzimala represivne mjere (globe, zabrana djelatnosti i zatvor). Državna vlast je križarima zabranjivala i nositi njihove odore, značke i zastave, posebno hrvatsku zastavu, koja se u dokumentima označava kao „plemenska zastava“. Navedeno nas upućuje na zaključak da je veliki dio križarskih udruženja tim svojim djelovanjem pružalo otpor režimu kad ni jedna politička stranka to nije javno radila. Lav Znidarić u članku „Križarska organizacija, životno djelo Ivana Merza“ navedeno potvrđuje ovom tvrdnjom: „Križarska je organizacija logičan nastavak djelovanja orlovske organizacije. Kada je 1929. godina odlukom diktature zabranjen rad Hrvatskog orlovskog saveza i svih orlovskih i orličkih organizacija, nastala je praznina. Odgovorni članovi vodstva orlovske i orličke organizacije osjetili su o čemu se radi: na udaru je hrvatska katolička mladež koju treba spašavati. Za mjesec dana, tj. u siječnju 1930. učinjeni su prvi koraci i osnovna je križarska organizacija koja je imala dvije grane: Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo. Obima je prema odredbama križarskih pravila bio cilj uže sjedinjenje s Kristom u načelima i Euharistiji i radu za pobjedu Križa Kristova i to u vlastitom posvećenju, obrazovanju i životu da se cijelo ljudsko društvo preporodi u obnovi i spasu u znaku Križa“. Izvještajima pohranjenim u Hrvatskom državnom arhivu popisana su predavanja, manifestacije, priredbe i zabave u kojima je sudjelovala križarska mladež i ostala mladež začlanjena u drugim organizacijama (među kojima je bio i Sokol Kraljevine Jugoslavije). Cilj križara bio je obuhvatiti što veći broj mladih Hrvata u Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo. Nažalost, navedeni izvještaji ne predstavljaju zaokruženu cjelinu jer nema podataka o broju križarskih udruženja u Savskoj banovini kao i prilikama u većim gradovima Savske banovine, u prvom redu u Zagrebu, Osijeku, Slavenskom Brodu, Požegi, Bjelovaru, Križevcima i Sušaku. Tek je dostupno nekoliko izvještaja iz Karlovca.

**IZVORI**

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu

Grupa VII. kutija 18. Atentatori teroristi, režimske reakcionarne organizacije 1928.- 1941.  
Inventarski broj od 1028 do 1044, Križari

**LITERATURA**

Dragutin Kniewald, „Katolička akcija“, *Bogoslovna smotra*, Vol. 23 No. 2, 1935., str. 203-208.

Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903-1945*, Zagreb, 2004.

*Križari u Hrvatskoj*. Izdanje Velikog križarskog bratstva, Niz. 1, Križarski priručnik, Svezak 1, Zagreb, 1998.

Božidar Nagy, *Tko je Ivan Merz*, Zagreb, 1971.

Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991.

Lav Znidarčić, „Križarska organizacija, životno djelo Ivana Merza“. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 52 No. 3-4, 1997., str. 251-255.

**CRUSADERS IN SAVSKA BANOVINI 1930 - 1934**

In the light of documents in the Croatian State Archives

**ABSTRACT**

The author describes events related to the activities of Crusader organizations in Savska Banovina, from the establishment of the Great Crusader Brotherhood and the Great Crusader Sisterhood, spanning the period from 1930 to 1934. In addition to the introduction, the paper provides an analysis of reports from district administrations concerning the activities of these organizations, year by year, from 1930 until the end of 1934. The reports predominantly cover activities that the Crusader organizations were not supposed to engage in, as these were not prescribed by their rules; they were secular rather than religious in nature. As a result, state authorities prohibited such activities and imposed fines and other penalties, including bans on association activities, monetary fines, and imprisonment for the leaders of the organizations.

Keywords: *Crusaders, Crusader associations, church and church organization, district administration, district administrator, The Royal Banate Administration of Savska Banovina – department of state protection, regional inspectorate*